

Geoorde Futen *Podiceps nigricollis* in het Drents-Friese grensgebied in 1993-98

Herman Feenstra

Drie belangrijke broedplaatsen van Geoorde Futen in ZO-Friesland, te weten Duurswouderheide, Fochteloërveen en Diakonieveen, telden jaarlijks 14-27 paren. De meeste paren broedden in kolonies van Kokmeeuwen. Zo niet, dan begonnen de Geoorde Futen later met de eileg. In droge jaren verdwenen de meeste Kokmeeuwen en was hun broedsucces gering. Dit had een duidelijk negatief effect op Geoorde Futen (in 1996 zelfs helemaal geen jongenaanwas).

Al meer dan tien jaar worden in ZO-Friesland en het aangrenzende deel van Drenthe tellingen van Geoorde Futen *Podiceps nigricollis* verricht. In dit artikel worden de gegevens van het Fochteloërveen, de Duurswouderheide en het Diakonieveen nader uitgewerkt.

Gebieden

Het onderzoek spitste zich toe op drie gebieden: Fochteloërveen (1714 ha), Duurswouderheide (148 ha) en Diakonieveen (enkele ha).

Het Fochteloërveen is eigendom van Natuurmonumenten en ligt op de grens van Friesland en Drenthe. Ruim 1500 ha bestaat uit open hoogveen en heide. De rest is water, moeras, bos en grasland. In 1985 werd een 11.5 km lange dijk aangelegd om het water langer vast te houden. Sindsdien zijn flinke plassen ontstaan. Nog steeds worden dammen aangelegd en sloten dichtgegooid om het waterpeil vast en hoog te houden.

De Duurswouderheide ligt nabij Waskemeer en Bakkeveen, aan de rand van de gemeentes Opsterland en Ooststellingwerf. Het gebied telt zes vennen. De rest bestaat uit licht tot sterk vergraste heide, omsloten door bos. Ook hier is de waterstand verhoogd.

Het Diakonieveen ligt in de buurt van Nijeberkoop. Het is een met veen dichtgegroeide pingoruïne, omsloten door een smalle strook bos. Naast het open water overheerst pitrusvegetatie langs de rand van het gebied.

Werkwijze

In het Fochteloërveen werden de zeldzame en schaarse broedvogels volgens de SOVON-methode geïnventariseerd. In 1992-96 werden elk jaar zes complete rondes door het gebied gelopen, voornamelijk in de vroege ochtend. De Duurswouderheide is volgens de BMP-methode op alle soorten gekarteerd (van Dijk 1996). In 1993-96 werden elk jaar 8-11 complete rondes afgelegd, voornamelijk 's ochtends vroeg. Het Diakonieveen werd in de periode 1993-96 ieder jaar 1-2x in de broedtijd bezocht.

Het inventariseren van Geoorde Futen is vrij gemakkelijk. Bij het lopen rond vennen en plassen werd per kwartier gekeken naar het aanwezige aantal Geoorde Futen. Wanneer er meerdere paren aanwezig zijn, komen geleidelijk steeds meer paren uit de oevervegetatie tevoorschijn en begeven ze zich naar het centrum van het ven. Nadat voor driekwart rond het ven is gelopen, zijn alle Geoorde Futen normaliter middenop het ven te vinden. Het is zaak rustig in dekking te gaan zitten; het getelde maximum gedeeld door twee geeft dan een goed beeld van het aantal aanwezige paren. Al spoedig worden de gestrekte kopjes ingetrokken en koersen de vogels

voorzichtig richting nest. Omdat ze gevoelig zijn voor verstoring is het uiteraard niet de bedoeling deze methode op dezelfde dag te herhalen.

Juvenielen zitten meestal op de rug van één van de ouders; de andere ouder verzamelt al duikend voedsel. Aan de houding van een adulte Geoorde Fuut is te zien of er juvenielen onder de vleugels zitten. De vogel ziet er wat bolvormig uit en houdt de vleugels iets omhoog. Met wat geduld is te zien dat er een of meerdere jongen onder de vleugels zitten. Als de juvenielen enkele weken oud zijn, gaan ze de ouders trouw volgen bij het foerageren. Ook grote kuikens kruipen geregeld bij de ouders op de rug, onder andere bij gevaar.

Resultaten

Aantalsverloop in ZO-Friesland

De bekende broedplaatsen in ZO-Friesland zijn Fochteloërveen, Duurswouderheide en Diakonievveen. De aantallen vertonen een vrij sterke schommeling van jaar op jaar, het sterkst op het Fochteloërveen (Tabel 1). Het is niet zo dat een afname in het ene gebied gepaard gaat met een toename in het andere gebied.

In de periode 1982-92 werden gesommeerd voor de drie gebieden minimaal 14 paren in 1985 (afwezig in Fochteloërveen) en maximaal 34 paren in 1990 vastgesteld (Feenstra 1993).

Tabel 1. Aantal paren Geoorde Fuut op Diakonievveen, Fochteloërveen en Duurswouderheide in ZO-Friesland in 1993-98. *Number of pairs of Black-necked Grebe at three sites in SE-Friesland in 1993-98.*

Jaar Year	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Diakonievveen	2	2	2	2	2	4
Fochteloërveen	5	2	5	9	4	11
Duurswouderheide	14	15	12	12	8	12
Totaal Total	21	19	19	23	14	27

Aankomst in het broedgebied

De vogels werden telkenmale eerder op de Duurswouderheide dan op het Fochteloërveen waargenomen. De eerste waarnemingen op het Fochteloërveen in de periode 1993-98 vielen respectievelijk op 3 april, 14 april, 2 april, 20 april, 30 april en 18 april. Op de Duurswouderheide was dat resp. 23 maart (al 7 ex.), 26 maart (2 ex.), 17 maart, 29 maart, 29 maart (3 ex.) en 26 maart. Direct na aankomst kan het aantal vogels snel toenemen.

Broedbiologie

Zodra Geoorde Futen op de broedplaats zijn gearriveerd, beginnen ze te baltsen. Dit blijft tot eind juli het geval. In 1995 werden op de Duurswouderheide op 8 juni drie nesten met elk 3 eieren en één nest met 2 eieren gevonden. De nesten lagen enkele m tot tien m uit elkaar. Hoewel het in eerste instantie vrij eenvoudig leek de op de half vergane pollen pijpestrootje liggende nesten te bereiken, viel dat behoorlijk tegen omdat het water tot ruim boven de knieën reikte. Op 4 juli werden minimaal 8 juvenielen waargenomen; een vijfde, pas gevonden nest, werd niet bezocht. Op 17 juli werden 8 flinke juvenielen en 2 iets kleinere exemplaren aangetroffen. In 1998 werden op de Duurswouderheide in een kolonie Kokmeeuwen *Larus ridibundus* één nest met 2 eieren, vier nesten met 3 eieren, één nest met 4 eieren en een vervolgegsel van 2 eieren gevonden. Van de 20 eieren verdwenen er 7 in de eifase. Eind mei en begin juni werden vier paren met kleintjes gezien. Op 7 juni werden drie paren met in totaal 6 jongen gezien. Uiteindelijk bleven er maar vier grote juvenielen over (laatste bezoek op 11 juli).

Paren met drie jonkies werden weinig opgemerkt, en dan alleen als de jongen hooguit enkele weken oud waren. In een later stadium werden zelden meer dan één of twee jongen per paar gezien; dit duidt op sterfte. In de andere gebieden was dit beeld niet anders, zodat de gegevens zijn gesommeerd (Tabel 2). Gemiddeld over de jaren werd bij 43% van de paren op de Duurswouderheide één of meer jongen gezien. Ouders met jongen werden uitsluitend in de periode 4 juni tot en met 29 juli gezien.

In de loop van juli werden steeds minder adulte exemplaren waargenomen. Als er geen jongen worden geboren, zoals in 1996, verlaten de ouders het broedgebied vroegtijdig; zo werden er op 7 juli 1996 nog maar 7 vogels gezien.

Tabel 2. Aantal halfwas jongen per paar op het Fochteloërveen (N=5), Diakonieveen (N=7) en Duurswouderheide (N=38) in 1993-98. In 1996 werden geen jongen geboren. *Number of half-grown young per pair at three sites in 1993-98. No young were present in 1996.*

Aantal jongen <i>Number of young</i>	1993	1994	1995	1996	1997	1998
1	3	7	4	-	2	6
2	3	4	7	-	3	3
3	-	1	1	-	3	3

Aanwezigheid van Kokmeeuwen

Geoorde Futen werden in het onderzoeksgebied vaak in kokmeeuwkolonies gezien. Op deze regel waren slechts twee uitzonderingen; alle overige paren broedden in los kolonieverband van 2-5 nesten bij Kokmeeuwen. Nesten van Geoorde Futen werden tot enkele decimeters van kokmeeuwnesten gevonden. Het leek erop dat Geoorde Futen hun broedseizoen synchroniseerden met dat van de Kokmeeuwen. Zo werden eind juni 1994 vlak bij elkaar op de Duurswouderheide drie nesten met eieren gevonden op een ven zonder Kokmeeuwen. De Geoorde Futen in een kokmeeuwenkolonie hadden half juni al jongen. Een vergelijkbaar geval betrof een paar met kleine jongen buiten de kokmeeuwenkolonie, vastgesteld op 13 juni 1998. De jongen van Geoorde Futen in de naastgelegen kokmeeuwenkolonie waren 1-2 weken ouder.

Op het Fochteloërveen werden in 1992 nog vele tientallen jonge Kokmeeuwen gezien, zo ook vijf paren Geoorde Fuut met jongen. In 1993-97 deed de Kokmeeuw het veel slechter, en werden jaarlijks hooguit enkele tot een tiental jongen waargenomen. De Geoorde Fut werd in die periode slechts één keer met een jong gezien (1994). In 1998 was het waterpeil wederom vrij hoog en vestigden zich opnieuw Kokmeeuwen. Tussen de honderden nesten van Kokmeeuwen werden drie nesten van de Geoorde Fuut aangetroffen. Beide soorten broedden succesvol; van de Kokmeeuwen werden honderden jongen geboren, van de Geoorde Fuut werden vier paren met jongen gezien.

Discussie

De aankomst in de broedgebieden, die normaliter tussen eind maart en half april valt (van Dijk & van Os 1982), wordt vertraagd na koude en strenge winters, zoals na 1995/96 en 1996/97. Opvallend is verder dat de vogels op de Duurswouderheide altijd eerder arriveren (17-29 maart) dan die op het Fochteloërveen (2-30 april). Het zou interessant zijn te weten waaraan dat is gekoppeld: geschiktheid als broedgebied, aan- of afwezigheid van Kokmeeuwen, traditie?

De aanwezigheid van Kokmeeuwen is van groot belang voor vestiging en broedsucces van Geoorde Futen. De fuutjes profiteren van de waakzame Kokmeeuwen, en verlaten schielijk hun nest bij het horen van de alarmroep. De eileg van de Geoorde Futen loopt dan ook synchroon aan de broedcyclus van de Kokmeeuwen (del Hoyo *et al.* 1992), iets wat ook in ZO-Friesland werd geconstateerd. De afhankelijkheid van Kokmeeuwen bleek onmiddellijk toen deze soort

drastisch in aantal terugliep (van den Brink *et al.* 1996) en een steeds slechter broedsucces begon te vertonen. Toen in 1996 op Fochteloërveen en Duurswouderheide geen juveniele Kokmeeuwen grootkwamen, bleef ook de Geoorde Fuut geheel zonder jongen! Daar komt bij dat verdroging de broedplaatsen onveilig maakt, waardoor zowel meeuwen als futen weg blijven. De opleving in 1998 was daarom niet geheel onverwacht, gezien de overvloedige regenval en de vernatting van droogstaande broedgebieden.

Summary: Black-necked Grebes *Podiceps nigricollis* in the border zone of Friesland and Drenthe in 1993-98.

A review is given of the numerical trend of Black-necked Grebes breeding in SE-Friesland, along the border of Drenthe. At three breeding sites on heaths and peat moors, annually 14-34 breeding pairs were recorded during 1982-92, compared to 14-27 in 1993-98. During droughts, numbers declined in conjunction with the near-disappearance of Black-headed Gulls *Larus ridibundus*. Most grebes nested in colonies of Black-headed Gulls. If not, onset of laying was delayed as compared to those breeding in gull colonies.

Literatuur

van den Brink H., van Dijk A., van Os B. & Venema P. 1996. Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.

van Dijk A.J. & van Os B.L.J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.

Feenstra H. 1993. De Geoorde Fuut in ZO-Friesland. Vanellus 46: 83-86.

del Hoyo J., Elliott A. & Sargatal J. (eds.) 1992. Handbook of the Birds of the World, Volume I. Lynx Edicions, Barcelona.

Adres: Fochteloërveen 10, 8428 RR Fochteloo.

Foto 1. Nest van Geoorde Fuut met deels afgedekt legsel, Duurswouderheide, 8 juni 1995 (H.Feenstra).
Nest of Black-necked Grebe with partly covered eggs, Duurswouderheide, 8 June 1995.